

„Lusofônia“ v roce rozmachu

JAN KLÍMA

Zatímco sdělovací prostředky denně simplifikují obraz světa vyzvedáváním několika zájmových bodů a hrstky schematicky pojatých konfliktů, současné mezinárodní společenství se naopak propracovává k pozitivní perspektivě důrazem na svou různorodost a na aktivitu každého článku. V roce 2002 – za nepříliš soustředěné pozornosti analytiků¹ – pokročilo jedno z mnoha světových integračních seskupení od formálnosti ke zřivotnění, od kritických zpětných pohledů k optimistické víře ve smysl budoucí spolupráce. Společenství zemí s portugalským jazykem² (CPLP – *Comunidade dos países da língua portuguesa*), zvané krátce *Lusofonie*, nezažilo od svého založení v roce 1996 tak přínosný kvas, jaký zaznamenalo jako celek i jeho jednotlivé části v převratném roce 2002. Alespoň některá fakta, která vybírám, svědčí o tom, že z tradic první a poslední koloniální říše vyrůstá stále konsolidovanější pilíř soužití kontinentů, ras a kultur.

SUMMIT V BRASÍLIJÍ

Setkání hlav států a vlád společenství, které se 31. července a 1. srpna 2002 uskutečnilo v brazilské metropoli Brasília, se z formalit docela nevymanilo.³ Představitelé Brazílie, Portugalska, Angoly, Mosambiku, Guineje-Bissau (prezident Kumba Yala jako jediný šéf státu nepřijel a nechal se zastupovat předsedou vlády), Kapverdských ostrovů a Republiky ostrovů Svatého Tomáše a Princova ostrova (*São Tomé e Príncipe*) přijali do řad svého *commonwealthu* Východní Timor. Agenda nastolila diskuzi o dalších bodech, které se většinou nepodařilo dovést k definitivnímu úspěchu.

Bez problémů podepsali prezidenti a předsedové vlád *Dohodu o spolupráci v boji proti AIDS* a dohodli se na kampani, která by prostřednictvím umělců, sportovců a mediálních známých osobností měla urychlit řešení epidemie tím, že k ní připoutá pozornost i finance. Ačkoli tato choroba deptá především africké členy CPLP, nejlépe vyjádřil aktuální poslání solidarity zaměřené proti AIDS portugalský prezident Jorge Sampaio: „*Naléhavost a rozměry problému, který kosí tisíce lidských životů a jako sněť rozkládá hospodářskou a společenskou tkáň mnoha našich členských států, je už takového rázu, že od nás žádá rychlou, ráznou a odvážnou odpověď.*“ S bojem proti HIV/AIDS má nejrozsáhlejší zkušenosti Brazílie, která slíbila nejen dát získané *know-how* plně k dispozici, ale navíc postavit v Mosambiku, ohroženém lavinou AIDS ze všech stran, závod na výrobu léčiv proti této zákeřné nemoci.

Ve stavu zrodu zůstávají iniciativy směřující k úzké spolupráci podnikatelů a investorů z členských států. Dosavadní předseda nadstátní organizace, mosambický prezident Joaquim Chissano, vyjádřil přesvědčení, že „*je třeba vsadit na rozvoj partnerství mezi našimi podnikateli a na rozšíření a propagaci nových technologií uvnitř Společenství.*“ Ale ani červnové Podnikatelské fórum CPLP, konané v Lisabonu, kde se zrodil projekt Podnikatelské rady, ještě nedospělo k praktické realizaci. Méně rozvinuté (africké) země tedy požadují od vyvinutějších partnerů (od Portugalska a od Brazílie) konkrétní kroky v tomto směru. Potíž spočívá v tom, že ze státní úrovně nelze příliš ovlivnit podnikatelskou aktivitu a že formálním vládním deklamacím už nevěří ani ti členové, kteří ještě nedávno budovali ekonomiky na základě státní autority. Prezident Republiky ostrovů Svatého Tomáše a Princova ostrova, kde se marxistické metody v 70. a 80. letech neosvědčily, Fradique de Meneses řekl: „*Stát nikdy nic dobře neřídil, nechme tedy iniciativu soukromému sektoru s pomocí prostředků masové komunikace a snažme se nyní otevřít nové oblasti, nové bulváry této výzvy.*“

Vůbec se nepodařilo ustavit institut občanství CPLP. Naléhání Portugalska a Kapverd v tomto smyslu naráží jak na výhrady Evropské unie (EU),⁴ tak především na odmítání největších afrických států. Angola ústy ministra zahraničních věcí argumentovala kolizí se svým právním řádem. Mosambik napojený na Britské společenství národů projevil nejsilnější obavy, ministr zahraničních věcí Leonardo Simão poukázal na to, že řada členských států „ještě nemá politické a ústavní podmínky k podpisu“ takové dohody, prezident Chissano otevřeně upozornil na to, že projekt naráží na „geopolitickou realitu“ právě v mosambickém případě.

Vrcholná setkání nemohou okamžitě změnit dlouhodobé procesy, zvláště když sahají do čtyř různých kontinentů. Přestože se summit nemůže pochlubit světodějnými závěry, naplnil účastníky spokojeností. Ve slavnostní atmosféře byl za nového člena přijat Východní Timor a zvolený prezident nové republiky Xanana Gusmão byl uvítán v „rodině“ jako skutečný hrdina. Schůzka vytyčila jako jednu z priorit plnou solidaritu s mírovou Angolou, jedním z nejnadějnějších členů do budoucna. Představitelé shromážděných států konstatovali významnou úlohu právě vytvořeného Mezinárodního ústavu portugalského jazyka (IILP – *Instituto Internacional da Língua Portuguesa*), který podle kapverdského prezidenta Pedra Pirese přispěje k tomu, že „se portugalština ukáže přitažlivá pro lidi, kteří jí mluví“. Dokonce i mosambický šéf státu – Mosambik je spíše doménou bantuských jazyků než portugalštiny – uvítal osvětovou a kulturní roli IILP jako „základního nástroje k dalšímu vyzvednutí našeho společného vlastnictví, jímž je portugalština“.

Řada dalších drobných úspěchů svědčí o prohlubování soužití členských států. Nejde jen o hladkou administrativní kontinuitu – na další dva roky převzala předsednictví organizace Brazílie a vedení výkonného sekretariátu CPLP brazilský diplomat José Augusto de Médicis – nebo o vyznamenávání spisovatelů Camõesovou cenou, v tomto případě spisovatelky Marie Velho da Costa. Summit v Brasílii nepřímou oslovil světovou politickou scénu některými aktuálními úvahami nejširšího významu. Ministryně zahraničních věcí Republiky ostrovů Svatého Tomáše a Princova ostrova Alda Bandeira zdůraznila principy komplementárnosti a solidarity, jimiž musejí v době globalizace malé i velké státy překonávat své vždy omezené kapacity. Vytyčila také strategii spolupráce nejen na ose světového Severu a Jihu, jejímž jedním realizačním prostorem je právě CPLP, ale i odpovědné vzájemné spolupráce mezi zeměmi světového Jihu. Brazilský prezident Fernando Henrique Cardoso pak podtrhl nehlubší smysl jakékoli kooperace, když povznesl diskuzi nad ekonomické kategorie prohlášením, že „lidé a národy váží víc než trhy, bez lidí a bez národů trh neexistuje“.

ANGOLA

Pro mezinárodní společenství byla až dosud Angola noční můrou. Pátá největší země Afriky, která začátkem 70. let aspirovala na úlohu regionální velmoci, je dokonale zničena občanskou válkou.⁵ Podle organizace Lékaři bez hranic si 27 let neustálých bojů v Angole vyžádalo jeden milion mrtvých a čtyři miliony „přemístěných“. Podle čerstvých údajů UNICEF nemají asi tři miliony obyvatel v provinciích Bié, Huambo, Huíla, Malanje a Moxico přístup k pitné vodě, k dostatečné výživě ani k základní zdravotní péči, 42 % dětí trpí hladem a podvýživou, z toho 10 % dětí je bezprostředně ohroženo na životě. Jen stěží lze v celé zemi spočítat fyzické a duševní mrzáky, stěží lze vyčíslit škody ve zničených městech, na zničených komunikacích, na rozpadlé průmyslové síti, ve zdevastovaných sektorech zemědělství a rybářství, ale také ve zdravotnictví, ve školství, v kultuře a v mnoha dalších. Podle aktuálních statistik žije v angolských městech 65 % lidí pod hranicí chudoby a na venkově je to dokonce 78 % lidí.

Rok 2002 otevřel možnost nápravy drastickou likvidací Jonase Savimbiho na posledních východních bojištích koncem února. Po podpisu mírové dohody mezi MPLA (*Movimento Popular de Libertação de Angola* – Angolské lidové osvobozené hnutí / Lidové hnutí za osvobození Angoly) a UNITA (*União Nacional para a Independência Total de*

Angola – Národní svaz za úplné osvobození Angoly) posílila své politické pozice – místo nesmiřitelné frakce UNITA – „Obnovená“ UNITA (*UNITA Renovada*), ochotná fungovat jako demokratická opozice v Parlamentě, ve vládě a ve všech dalších sférách politického života. Když se vedení *UNITA Renovada* vzdal Eugénio Ngolo Manuvakola, uvolnil tím ve své straně prostor pro ještě konstruktivnější politiky, zdůrazňující celoangolskou pacifikaci. Angola se vrátila k míru, ale její ekonomická a zejména humanitární situace je krajně nepříznivá. Také proto se summit v Brasílii ústy všech řečníků zavázal k aktivní solidaritě s Angolou. Měla by spočívat v podpoře dlouholetého mírového procesu konkrétní pomocí vlád i nevládních organizací při návratu válečných uprchlíků do jejich domovů, při spojování rodin, při pomoci nemocným, raněným a hladovým, ať už bloudí savanou, nebo trpí v utečeneckých táborech.

Po deseti letech poslední fáze občanské války může tedy Angola navázat na výsledek demokratických voleb z roku 1992, který lehce favorizoval MPLA a prezidenta Josého Eduarda dos Santose. Navazuje se i na procesy, které před celou dekádou začaly. K nim patří především demobilizace FALA (*Forças Armadas de Libertação de Angola* – armády UNITA) a dotvoření jednotné národní armády FAA (*Forças Armadas Angolanas* – Angolské ozbrojené síly). Toto zadání se mezinárodním silám UNAVEM II (*United Nations Angola Verification Mission*) v roce 1992 nepodařilo splnit a nyní se tento úkol opět jeví jako nadlidský. Dosud bylo do FAA integrováno 5 000 bojovníků ozbrojené opozice, ale zbývá provést totéž se zbývajících 80 000 ozbrojenci, rozsetými po 35 oblastech soustředění obvykle ukrytých v odlehlých končinách země. Jen náklady na tuto nutnou operaci, která by zemi zbavila nebezpečí vypuknutí nových bojů, se odhadují na 90 mil. \$. Přesto vláda v Luandě už učinila nutné kroky, aby tento záměr zrealizovala. Nebude však v jejích silách postarat se také o 1 550 000 lidí v utečeneckých táborech a o 350 000 rodinných příslušníků vojáků a funkcionářů UNITA.

Zároveň na koaliční vládu čeká dlouhá řada dalších úkolů. Především ještě neskončily ozbrojené konflikty v Cabindě, i když cabindský biskup Paulino Madeca volal po dialogu s angolskou vládou (např. 9. 6. 2002). Není ovšem jisté, zda jsou takové výzvy adresovány avanturistickým frakcím FLEC (*Frente de Libertação do Enclave de Cabinda* – Fronta za osvobození enklávy Cabindy), nebo zda spíše apelují na luandskou politickou elitu. Na hlavním státním území kontrolovaném vládou se už řeší spíše problémy rekonstrukce. Podařilo se sice uvést do provozu železnici z Luandy do Donda, kterou UNITA rozbila 10. 8. 2001, ale většina železniční i silniční sítě zůstává v troskách. Teprve po obnovení bezpečnosti a komunikací může následovat obnova všech ostatních sektorů. Při tom bude nezbytná mezinárodní solidarita, protože válka vykořenila z celých generací nejen pracovitost, zručnost a znalosti potřebné pro občanská povolání, ale také podnikatelskou iniciativu a podnikavého ducha. Devastace je obrovská, jen v jihozápadní provincii Namibe je pro nedostatek financí celých pět let paralyzováno 16 velkých firem spojených s těžebním průmyslem, který jako jediný odvětví v regionu zbyl.

Přesto sám návrat k míru vzbudil v Angole i ve světě optimismus. Tato velká země má značné zdroje z těžby ropy, při přílivu zahraničních investic se stane lákavým cílem podnikatelů. Navíc vláda – po stávkách univerzitních pedagogů – přijala usnesení, že 15 US centů z každého barelu ropy půjde nadále na vysoké a odborné školství. Dobře funguje těžba ropy, po reorganizaci bude jistě vynášet těžba diamantů. Už nyní poněkud ožilo podnikání, firma *Valentim Amões* rozvíjí dopravu, slušně si vede cementářská společnost *Cimangola*, mladí angolští podnikatelé založili dokonce sdružení, výmluvně nazvané *Prestígio* (*Prestígio*). Ale bez pomoci portugalských, brazilských a dalších partnerů by ani to málo, co ožívá, nemělo naději na rozmach.

Zároveň se Angole vrací významná mezinárodněpolitická role. V Luandě se konalo 12. setkání Asociace portugalskojazyčných univerzit (*AULP – Associação das Universidades de Língua Portuguesa*). Pro samotnou hostitelskou zemi přinesla tato akce praktickou modernizaci osnov, aktualizaci výzkumných úkolů, dále účast na nově zřízené Virtuální uni-

verzité portugalského jazyka a především pomoc portugalských a brazilských vysokoškolských pedagogů, která umožní obnovit mj. Zemědělskou univerzitu ve zničeném Huambu. Angolské vládě navíc přispěla Arabská banka pro hospodářský rozvoj Afriky (BADEA) 3,4 mil. \$, z nichž bude možné financovat zřízení technické školy v přístavu Lobito. V roce 2002 se ze studií v Portugalsku, v Německu, ve Španělsku, na Kubě, v Rusku, na Slovensku a v Mosambiku vrátilo do vlasti 572 angolských vysokoškolských nebo postgraduálních stipendistů, na něž čekají všechny obory hospodářství.

Koncem července 2002 zasedal v Luandě africký výbor Socialistické internacionály a jeho předseda Ousman Tanroe slíbil jménem všech 19 delegací přispět k hospodářskému rozvoji Afriky, včetně Angoly. Počátkem října se pak do Luandy sjeli představitelé států Jihoafrické rozvojové konference (SADC – *South African Development Community*), prezidentí, panovníci a představitelé Svazijska, JAR, Demokratického Konga, Botswany, Mosambiku, Namibie, Zimbabwe, Zambie, Tanzanie, Malawi, Lesotha, Maurícia a Seychel, aby se spolu s angolskými kolegy pokusili podpořit mírové trendy v regionu, jenž se jen pozvolna zbavuje katastrofálních krizí.⁶

Paradoxně jsou to dnes lusofonní země, které pozitivně ovlivňují stabilitu jižní a střední Afriky, zatímco Kabilovo Kongo nebo Mugabeho Zimbabwe se propadají do nových problémů. Také pro Angolu je to po letech války pozitivní východisko k dalšímu úsilí o konsolidaci.

Zatím je země na počátku dlouhé cesty. Přesto jsou vyhlídky povzbuzující, a bude-li zachován vnitřní mír, Angolané si nejprve dokážou z nejnáléhavějších potíží pomoci sami. Po nepříjemných starostech s exhumací a důstojným uložením ledabyle pohřbených „obětí povolebního konfliktu“ v Kuitu tedy prezident Santos mohl v srpnu oslavit své 60. narozeniny ve slibnější atmosféře. Angola má už dnes dost hrdosti, aby odháněla od svého pobřeží evropské rybáře, kteří drancují zdejší moře. Místo zneužívání země i moře se zahraniční privátní i státní subjekty budou zřejmě v dohledné době předhánět o zakázky spojené s angolským vzestupem.⁷ V rozvoji bude Angole nepochybně nápomocno také lusofonní společenství CPLP. Demokratické volby plánované na rok 2004 by před tváří lusofonních partnerů, nově vytvářené Africké unie i celého světa měly definitivně potvrdit, že v Angole nevyvratitelně zakořenila demokracie a že angolský multikulturní národ vstal z mrtvých.

MOSAMBIK

Nejlidnatější africká země zapojená do CPLP přešla před deseti lety od zničující občanské války, která vymazala antikolonialistické resentimenty,⁸ ke křehkému míru. V roce 1994 začala hra na demokracii v podobě vlády FRELIMO (*Frente de Libertação de Moçambique* – Mosambická osvobozenecská fronta / Fronta za osvobození Mosambiku), napadané opozičním RENAMO (*Resistência Nacional de Moçambique* – Mosambický národní odpor), ale i přes relativně úspěšné volby, opakované se zhruba stejným výsledkem v roce 1999, dodnes kalí vodu časté výhrůžky někdejšího „Národního odporu“, že bude „destabilizovat“ poměry. Různé „destabilizační“ akce se opravdu daří lépe než rychlá obnova, navíc pravidelné střídání sucha a záplav dokáže drammatizovat obvyklý africký problém přežití obyčejných lidí. Životně důležité odminování se zatím ještě za celých deset let nepodařilo dokončit. Národní ústav pro odminování oznámil, že bylo zlikvidováno asi 76 tisíc nášlapných min a že náklady na odminování ročně dosahují téměř 12 tisíc \$. Zároveň se s klidem konstatuje, že státní rozpočet na tuto podmínku přežití nepamatuje a že „všechno záleží na dobré vůli mezinárodního společenství“.

Mosambik nicméně v říjnu 2002 oslavil 10. výročí podpisu mírové smlouvy mezi dvěma zneprátelenými hnutími, z nichž se obratem staly „demokratické“ politické strany. Země se svými dnes asi devatenácti miliony obyvatel stále není jednotným organismem. Po odchodu bělochů v letech 1974–1975 může statistika (poslední sčítání lidu proběhlo v roce 1997) konstatovat pouze rasovou jednotu, v kolonce „rozložení obyvatel podle somatického typu“ (dříve by se řeklo „podle rasy“) najdeme zanedbatelný podíl 0,08 % bělo-

chů, nevěrohodně stejně nízký podíl lidí indicko-pákistánského původu a rovněž nepatrný podíl 0,45 % míšenců. Jiné ukazatele potvrzují složitost země a téměř katastrofické parametry, důležité pro hodnocení rozvoje podle metodiky HDI (*Human Development Index*): 60,5 % analfabetů, pravděpodobnost dožití 42,3 let. Sám jazykově-kulturní problém má v Mosambiku odnepaměti dramatické důsledky v podobě tribalismu a neschopnosti dohovět se. Mezi drobnými matrilineárními komunitami severu a velkými patrilineárními národnostmi jihu trvá zásadní rozdíl z hlediska uspořádání afrického klanu, mezi používanými jazyky vede *emakhuwa* (makuá) s 26,3 % mluvčích, následuje *xichangana* (šangána) s 11,4 % a *elomwe* (lómué) se 7,9 %, oficiální portugalská je mateřtinou pouhých 6,5 % lidí, doma ji používá 8,8 %, i když 39,6 % obyvatel země dokáže mluvit (jednoduše) portugalsky.⁹

Přes všechny problémy je relativní klid ve velké zemi chápán jako úspěch a autorita Mosambiku v Africe, v CPLP i ve světě stoupá. Také proto se rozrůstá kooperace na nejrůznějších frontách. Prezident Chissano přispěl osobní návštěvou koncem října k uklidnění rozhárané Guineje-Bissau. Elektrická energie z gigantické přehrady Cahora Bassa na Zambezi zásobuje několik afrických států. Čtvrtá schůzka velitelů generálních štábů zemí CPLP se v Maputu usnesla, že právě zde zřídí Středisko strategických analýz. Mosambický Ústav sociální komunikace se s portugalským Střediskem vzdělání novinářů dohodl na výchově mosambických žurnalistů v Evropě. Proti neustávajícímu pronikání angličtiny do jazykově-kulturního úzu mosambické špičky tiše protestuje *Knižní trasa* portugalské expedice, která propaguje portugalské knihy a portugalská nakladatelství s příslušnými motivačními donacemi po celém Mosambiku. Smíšený portugalsko-mosambický kapitál oživil turistiku, která na nádherném mosambickém pobřeží (Maputo, Beira, ostrovy Bazaruto, Inhaca atd.) znovu vstává z mrtvých. Z trosk už povstaly také Mosambické aerolinie LAM. Ve zcela novém odvětví marketingu a propagace zaznamenala úspěchy mosambická agentura GOLO. Ve velké zemi už neexistuje jen maputská Univerzita Eduarda Mondlana, která ovšem zůstává s osmi tisíci studenty největší univerzitou; dobře fungují další tři státní a čtyři soukromé vysoké školy. Ale všeobecná bída a rozsáhlá korupce brzdí rychlejší a vyrovnanější cestu vpřed.

Pro spolupráci Mosambiku s ostatními členy CPLP je do značné míry příznačný mezinárodní galavečer, který 25. 7. 2002 v Maputu pod heslem *Kultura a rozvoj* uspořádal časopis *África Hoje*. Setkání významných předáků a osobností *Lusofonie* doprovázely kapely z Mosambiku, z Angoly, z Kapverdu, z ostrova Svatého Tomáše, z Guineje-Bissau a z Portugalska. Prezidenti Mosambiku a Angoly – Joaquim Chissano a José Eduardo dos Santos – byli vyznamenáni, první z nich *Prestižní cenou* a druhý *Zvláštní mírovou cenou*. Z nominovaných institucí a jedinců zvítězily v různých kategoriích skutečně silné podniky a osobnosti, které výstižně charakterizují pestré a různorodé spektrum života CPLP, vždy s bohatými zahraničními kontakty, tedy i s vazbou na Mosambik: zdravotnictví – portugalský Ústav hygieny a tropické medicíny; solidarita – Mosambický červený kříž; vzdělání – Kulturní středisko z Ostrovů Svatého Tomáše a Princova ostrova; literatura – mosambický spisovatel Mia Couto; výtvarné umění – světoznámý mosambický malíř a grafik Malangatana Valente; hudba – kapverdský zpěvák a skladatel Tito Paris; sport – Angolan Pedro Mantorras; podnik se zásluhami o oživení společenství – angolsko-mosambická větev Banky pro zahraniční rozvoj; podnik se zásluhami o inovaci – Portugalský Telecom; podnikatel – angolský António Mosquito.

Mosambik dnes přitahuje zahraniční investory a buduje dobré vztahy především s okolními anglofonními africkými zeměmi (včetně obvyklého obhajování drsných metod zimbabwského diktátora Roberta Mugaba), ale ve vztahu k CPLP zůstává stále opatrný. Stejně jako angolský vývoj ukazuje stupeň pacifikace Afriky, mosambický hospodářský vývoj ukazuje, na jakém (zatím neuspokojivém) stupni se nachází řešení afrických humanitárních a hospodářských problémů. Maputo však již přitahuje svou stabilitou, jak ukázalo kupříkladu v červenci konání výroční koordinační schůzky *Programu dopravní politiky sub-*

saharské Afriky s 200 delegáty z 15 afrických států v mosambické metropoli. Pro samotné Mosambičany bude důležitější dovést ke konkrétním pozitivním výstupům *Akční plán pro omezení absolutní chudoby* (PARPA – *Plano de Acção para a Redução da Pobreza Absoluta*). Zejména výchovná složka tohoto plánu mířící k vytvoření vrstvy vzdělaných drobných a středních podnikatelů rozhodne o tom, zda se rozvoj na bázi privátní iniciativy stane trvalým trendem.

GUINEA-BISSAU

Malá země, sevřená Senegalem a (bývalou francouzskou) Guineou, se stala neblahým příkladem, jak může úspěšný boj za nezávislost¹⁰ okamžitě přerůst v naprosto neúspěšné budování státu, převezme-li nekvalifikovaná a militarizovaná elita otěže vlády. Vynikající ideolog rezistence Amílcar Cabral, zavražděný 20. 1. 1973 v Konakry, nenašel důstojné pokračovatele. Jeho nevlastní bratr Luís Cabral a po něm i veterán rezistence a iniciátor převratu z roku 1980, namířeného proti vlivu kultivovaných kapverdských mulatů, João Bernardo „Nino“ Vieira skončili jako oběti převratů v portugalském exilu. Občanská válka z let 1998 a 1999 způsobila nepřehledný a dodnes trvající chaos, který uprchlíci často popisují jako uchopení moci „rasistickými“ Balanty, tedy jako tribalistický puč.

Vlast Amílcar Cabrala se tak stala nejslabším článkem CPLP a organickou součástí destabilizované západní Afriky, ničené ozbrojenými zmatky od Sierry Leone přes Libérii až po dříve stabilní Pobřeží slonoviny. Obvyklé volání o pomoc z Bissau spojené se žádostmi o finanční podporu proto ani ve chvílích jistého klidu zřejmě nevyslyší Světová banka nebo Mezinárodní měnový fond, i když je k pomoci vyzval sám generální tajemník OSN Kofi Annan. Ministryně zahraničních věcí Filomena Mascarenhas Tipote sice ujišťovala účastníky summitu CPLP v Brasílii, že se její vláda už daleko více zajímá také o spolupráci v rámci lusofonního společenství, ale odpověď na její naléhání, že „*když jiní podporují její zemi, nemůže CPLP zůstat stranou*“, byla vlažná. Závazek všech členů společenství zapojit se do obnovy Guineje-Bissau vyzněl formálně, protože zřetelný obrat ke konsolidaci v samotné zemi ještě nenastal.

Manévry ve vládě nejsou srozumitelné. Prezident Kumba Yala propustil koncem května 2002 ministra vnitřní správy Marcelina Simõese Cabrala z PAIGC (*Partido Africano de Independência da Guiné e Cabo Verde* – Africká strana nezávislosti Guineje a Kapverdu) a nahradil ho svým mužem, aniž by bylo zřejmé, o co lépe se Rui Sanhá postará o porozumění mezi četnými rozvaděnými kmeny a mezi místní a centrální správou. Trvají neshody mezi odbory (UNTG – *União Nacional dos Trabalhadores da Guiné* – Národní svaz pracujících Guineje) a vládou o zvýšení a vyplácení mezd, ohniska nezastrašených občanských organizací požadují provést opatření ke zvýšení zaměstnanosti, k obraně práv žen a k boji proti AIDS. Hrozbu stávek a nepokojů se počátkem srpna 2002 pokusil odvrátit premiér Alamara Nhassé cestou do Washingtonu. Avšak Mezinárodní měnový fond předložil řadu podmínek, které bude rozvrácený stát stěží schopen splnit.

Jen málo událostí naznačuje, že by došlo ke konsolidaci konkrétních vztahů alespoň se spřátelenými státy. Začíná se plnit usnesení guinejské vlády z prosince 1999 o zřízení Univerzity Amílcar Cabrala v Bissau. Portugalský správce projektu João Abrunhosa se při realizaci spoléhá právě na CPLP, odkud by měly přijít jak finanční prostředky, tak i učitelé kádry, aby mohl plán konečně vstoupit do praxe. Ušlechtilé výchovné záměry jsou zatím překryty starostmi jiného druhu, při jejichž řešení opět pomáhají lusofonní partneři. Na pozvání prezidenta republiky přijel do Guineje-Bissau koncem října 2002 mosambický představitel Joaquim Chissano. Kromě obecných tvrzení o vzájemné spolupráci došlo prioritou téma sice užitečné, ale nepříjemně spojené s poslední etapou občanské války. Chissano navštívil Národní středisko protiminové koordinace v Bissau a slíbil pomoc mosambickými zkušenostmi i odborníky při likvidaci nášlapných min, kterých za krvavého povstání Ansumane Maného (jehož později zlikvidoval Kumba Yala) proti prezidentu Vieirovi a za senegalské intervence položily všechny strany asi 20 tisíc.

Guinea-Bissau nefunguje uspokojivě ve státním smyslu, ale kapacity guinejského lidu spolu s nesmírnou kulturní rozmanitostí jsou přesto příslibem do budoucna. Zatím obohacují *Lusofonii* nejspíš guinejský výtvarníci jako Manuela Jardim nebo hudební soubory jako *Tabanka Djaz*, který účinkoval jen v roce 2002 nejen doma,¹¹ ale též v Portugalsku, na Kapverdských ostrovech i v Angole. Ani pro kulturu ovšem neexistuje dostatečný prostor, a proto např. guinejský písničkář Justino Gomes Delgado, vedoucí souboru *África Livre*, žije a natáčí v Portugalsku.

KAPVERDSKÉ OSTROVY

Rozchodem s Portugalskem v roce 1975 se chudá a suchá ostrovní země vydala na riskantní cestu, ale pevně zakotvené vlastenectví a vzdělanost kapverdské elity umožnily využít nezávislosti ku prospěchu Kapverdanů, aniž by byly negovány tradice a přínosy minulosti. Rozchod s Guineou-Bissau v roce 1980 upevnil státní ideu a vyběhl k odpovědné práci. Vládnoucí PAICV (*Partido Africano da Independência de Cabo Verde* – Africká strana nezávislosti Kapverd) utlumila vnitřní ideologické diskuze a až do roku 1991 konstruktivně využila monopol moci. Demokratická transformace proběhla hladce a rozpaky pravicového Hnutí za demokracii vyvrcholily počátkem roku 2001 opětným návratem PAICV k moci. V březnu 2001 se stal prezidentem veterán odboje Pedro Verona Rodrigues Pires jako zkušený, smířlivý a vlastenecky uvažující politik.

Svým vývojem v posledním čtvrtstoletí¹² došly jediné Kapverdy (ze zemí africké lusofonní „pětky“) ke stabilitě, k růstu a k relativní prosperitě, vyjádřené pátým místem v úrovni kvality života v subsaharské Africe. Také proto nebyl rok 2002 pro ostrovy ničím převratný. Pokračují nesčetné kontakty kapverdských obcí s „dvojčaty“ v Portugalsku, v západní Evropě i v Nové Anglii (USA), kde je soustředěna většina početných kapverdských emigrantů. Trvají a posilují se vazby na členské státy Evropské unie. Portugalsko subvencuje řadu projektů a kulturních činností, dodává knihy, podporuje televizi, galerie, soubory lidové tvořivosti i umělecké profesionály. Mezi pravidelné donátory se na přední místo propracovalo Lucembursko, které v této klidné zemi ukazuje možnosti rozvojové pomoci. Lucemburští podnikatelé postavili čtvrt obytných domků v metropoli ostrova Fogo São Filipe, pomohli elektrifikovat ostrov Santo Antão, lucemburské peníze pomáhají při řešení palčivého problému odpadu a financují další projekty související s počínající ochranou životního prostředí. Pomocnou ruku podávají Francie, Itálie a Německo, velkorýse se jako dárci a stavitel konkrétních objektů (vládních a jiných veřejných budov především v hlavním městě Praii) představuje též Čína. Především se však ostrovy otevřely soukromým investicím, které např. v perspektivní turistice přinášejí zisky investorům, ale jen krajně omezený prospěch samotným Kapverdanům.

Velká kapverdská komunita žije v Portugalsku, portugalština ve spisovné i specifické mluvené (*crioulo*) podobě je dvojjediným užívaným jazykem. Také proto kapverdská delegace na summitu CPLP v Brasílii podpořila rychlejší integraci, včetně projektu občanství CPLP. Kapverdy jako geografický i kulturní most mezi Portugalskem a Brazílií a jako pevná součást volně sdružené africké „pětky“ (PALOP – *Países Africanos da Língua Oficial Portuguesa*) se stanou sídlem Mezinárodního ústavu portugalštiny (IILP). To jen znásobí nesčetné vazby na portugalské partnery, z nichž poslední dobou významná portugalská instituce *Montepio Geral* výrazně podpořila kapverdský Národní ústav sociální péče. Loděnice v portugalském Peniche dodaly tři lodě z deseti objednaných plavidel pro lov tuňáků v bohatých kapverdských vodách. Koncem července 2002 se v Praii konaly IV. hry CPLP, největší sportovní událost společenství. Neustálý pohyb mezi ostrovy a Lisabonem, stejně jako časté vazby na Brazílii a korektní styky s Afrikou denně upevňují prestiž a jistotu kapverdského státu.

Na rozdíl od zdevastované kontinentální Guineje-Bissau, s níž se kdysi plánovalo sjednocení, se Kapverdy staly příkladem úspěchu. Cesta těchto ostrovů, které nemají žádný zdroj, ke slušnému životu ovšem není hladká ani snadná. Obrovský populační přírůstek

zřejmě zvýší dnes 17procentní (podle oficiálních údajů, ve skutečnosti však vyšší) nezaměstnanost. Je třeba přiblížit školství praxi a posílit technické střední školy i učiliště. Řešení přechází z úst do rukou. V posledních dvou letech se zrodila jak státní univerzita, která se zatím soustřeďuje na pedagogické obory, tak i soukromá Univerzita Jeana Piageta, počítající s podporou úspěšné sítě sesterských ústavů v západní Evropě, ale spoléhající se většinou na kapverdské pedagogické kádry. Pro podporu rozmáhající se turistiky se připravuje rozsáhlá inventarizace kulturního dědictví. Příkladně pracuje Státní statistický úřad i další instituce, které v některých afrických zemích existují jen na papíře.

V roce 2002 mohl premiér José Maria Neves s hrdostí prohlásit, že v období světové recese dosáhly Kapverdské ostrovy čtyřprocentního hospodářského růstu. Vlast vynikajících muzikantů (Cesária Évora proslula i v Evropě) a přátelských lidí rasově smíšeného původu se stala pro celou *Lusofonii* příkladem prospěšnosti spojování rozmanitých populačních, jazykových i kulturních vlivů. Na ostrovech¹³ přerostly imperiální tradice a kultivovaná přítomnost do posílení základního charakteru nepočteného národa, jímž je *convivência* – pohostinné a přátelské soužití.

REPUBLIKA OSTROVŮ SVATÉHO TOMÁŠE A PRINCOVA OSTROVA

Malý ostrovní stát skrytý v hloubi Guinejského zálivu měl vždy větší význam, než jak by napovídala jeho nepatrná rozloha. Přechod od exportu kakaové monokultury k industriální a informační společnosti zkomplikovaly po vyhlášení nezávislosti v roce 1975 marxistické experimenty a silná vazba na rozháranou Angolu. Občanská válka však ostrov docela minula a ani pokusy o převrat neměly zničující razanci. Také proto se přechod k demokracii v roce 1991 zdařil a zmíněný africký stát od té doby buduje rozsáhlé styky se světem.

Pro ostrovy jsou žádoucí všechny formy kooperace. Proto vláda podporuje také styky s Portugalskem a s partnery z CPLP. Dvanácté rozvojové fórum, které se v červenci 2002 konalo v hlavním městě São Tomé, poukázalo na neúspěch agrární reformy, zahájené v roce 1975. Velkostatky (*roças*) sice zmizely, ale třetina obyvatelstva obdarovaná 17 000 hektary půdy neměla zkušenosti, techniku ani vůli zhodnotit půdu. Tak došlo k paradoxu, že dnes je mnoho pozemků opuštěných, zatímco zájemci se k vlastní půdě nemohou dostat. Zastaralá struktura celostátní ekonomiky je zřejmě z faktu, že zemědělství zaměstnává kolem 50 % obyvatel, ale jeho produkce tvořící 90 % exportu zajišťuje pouze 25 % hrubého národního produktu. Na víceméně vnitrostátním setkání se otevřeně kritizovaly morálně volní nedostatky velké části národa: nedostatek iniciativy, lenost, žebravé návyky, neschopnost převzít odpovědnost za výběrnutí z obecné rolnické bíd.

Zdá se, že s pomocí partnerů bude možné pokročit vpřed. V říjnu zahájila svou činnost Komora obchodu, průmyslu a služeb Portugalsko – São Tomé s rozsáhlými cíli: podporovat podnikání, bilaterální hospodářskou spolupráci, výměnu zkušeností, produktů a kádřů. Tuto instituci podporuje řada portugalských podniků a firem a velkou pozornost jí věnují též obě vlády. Rozvoji krátkodobě napomohou také stoupající ceny kakaa, tradičního ostrovního produktu, na světových burzách.

Od 3. 8. 2002 má ostrovní stát vlastní leteckou společnost LAS (*Linhas Aéreas Santomenses*) jako nutný prostředek zrychlené komunikace se světem. Administrace je z velké části jihoafrická a letouny mají hlavní základnu v Johannesburgu. K dalšímu rozvoji potřebuje stát naléhavě zlepšit vzdělávací systém, který sice z větší části vzdělání zpřístupnil,¹⁴ ale zapomněl na kvalitu. Sama ministryně školství Fernanda Pontífice prohlásila, že „*žáci vycházejí ze školy a neumějí nic*“. Chybí kvalifikovaní učitelé, třídy jsou přeplněny, je třeba přebudovat střední školství a odstranit formalismus a verbalismus. Také zde musí pomoci finance i odborníci ze zahraničí, zejména portugalské vysoké školy, ale bude se muset zlepšit rovněž celkové postavení sektoru ve společnosti, která svůj pokrok musí stavět na kvalifikaci.

Zatím je na ostrovech znát jak sociální napětí, tak i určité známky pokroku. Odborový svaz státních zaměstnanců vyhlásil koncem července 2002 stávkou za zvýšení mezd, ale

ostatní odborové svazy akcí nepodpořily. Stabilitu slibují stále lepší styky s armádou USA, která se ujala úkolu cvičit malé ozbrojené síly této ostrovní republiky. Dobrou reklamu v cizině a dobrou náladu doma dělají nadaní umělci jako malíř Eduardo Malé či hudebníci populárních pěvecko-tanečních skupin *Juka* nebo *Bulaué 5 de Novembro*.

Z vysoké funkce předsedy vlády odešel Gabriel Costa a jeho nástupkyně Maria das Neves Ceita Baptista de Sousa, absolventka univerzity v Santiagu de Cuba, se bude snažit posílit pozitivní trendy vývoje. Bez rozsáhlé pomoci ze strany CPLP, PALOP, Angoly a mezinárodních organizací se ovšem neobejde. Přes všechny problémy je dnes Republika ostrovů Svatého Tomáše a Princova ostrova poměrně konsolidovaným státem se slušnými vyhlídkami. Podle klasifikace HDI vydané k roku 2002 je sice až na 119. místě ve světě (z lusofonní Afriky se umístily výš pouze Kapverdy na 100. místě), ale Angola ve stejném hodnocení obsadila 161. příčku, Guinea-Bissau 167. pozici a Mosambik až 170. místo (ze zahrnutých 173 států světa).

VÝCHODNÍ TIMOR

Hořká historie portugalské kolonizace, ukvapené jednostranné nezávislosti z roku 1975 a čtvrtstoleté indonéské genocidní okupace se uzavřela 30. 8. 1999 statečným referendem, v němž za poslední vlny masakrů hlasovali Východotimořané pro konec násilného připojení k Indonésii.¹⁵ Správa OSN, formálně přebírající kompetence Portugalska, bývalé a mezinárodněprávně trvající autority, skončila 20. 5. 2002 v 0.00 hodin. Východní Timor oficiálně vyhlásil svou nezávislost. Byla to na prahu 21. století zcela mimořádná událost, jíž se zúčastnili zástupci více než 90 států, včetně exprezidenta USA Billa Clintona. Slavnostnímu okamžiku byli přítomni i nejvýznamnější budoucí patroni nového státu, australský premiér John Howard, novozélandská předsedkyně vlády Helen Clarková a indonéská prezidentka Megawati Sukarnoputriová.

Za zpěvů gospelového souboru (*We shall Overcome, Oh Freedom*) klesla vlajka OSN a za zpěvu nové státní hymny byla vztyčena vlajka jednoho z nejmenších asijských států, na níž černá barva symbolizuje čtyřsetletou okupaci, žlutý klín boj za nezávislost, červená prolitou krev a hvězda nadějí do budoucnosti. Generální tajemník OSN Kofi Annan ve svém projevu zdůraznil, že hrdinný a nezlomný boj lidu Východního Timoru, který stál v letech 1976–1999 na 200 000 obětí, „inspiroval svět“. Prezident republiky, velitel ozbrojených sil nového státu a charismatický veterán odboje Xanana Gusmão zahájil inauguračním projevem novou éru dějin svého národa. Předseda ústavodárného shromáždění Francisco Guterres připomněl historii země od prvního pokusu o vyhlášení nezávislosti přes bojové i diplomatické usilování o svobodu až po vítězství, na němž se výrazně podílelo Portugalsko, díky jehož diplomatům OSN nikdy neuznala indonéskou okupaci.

Poté, kdy se někdejší portugalská kolonie za nadšení partnerů vřadila do CPLP, byla nová republika dne 27. 9. 2002 přijata za člena OSN jako 191. nezávislý stát této světové organizace. Historický obrat od kolonialismu a odboje k suverenitě byl dovršen.

Malá země o 18 000 čtverečních kilometrech¹⁶ začíná svou svobodnou kapitolu vývoje za nesmírně těžké situace. Vklíněna mezi dvě veliké země, které se podílely na jejím smutném osudu (Indonésie okupací, Austrálie snahou zmocnit se prostřednictvím Indonésie podmořských ložisek ropy ležících v oblasti zvané *Timor Gap*), bez jakýchkoli zdrojů, kapacit, přístrojů a kádrů zahájí svou nezávislou existenci skutečně od nuly. Po odchodu personálu OSN, který tu po dva roky připravoval vyhlášení nezávislosti, nebude existovat žádný příjem, žádný zdroj zaměstnání, v zemi patrně nebude žádný domácí odborník. Kapacity a instituce, které tu na sklonku své existence vybudoval koloniální režim, dávno zničily čtvrtstoleté boje.

Východní Timor se vydává na samostatnou cestu se všemi představitelnými potížemi. Národ vytvořila spíš koloniální minulost¹⁷ a katolická církev, oponující okolní islamizaci, než etnická jednota a skutečná soudržnost. Při vyhlášení nezávislosti se projeví i elementární komunikační potíže. Zaznívala angličtina, která podráždila místní *Maubery* (tak

se nejčastěji nazývají Východotimořané doma i v CPLP) během období správy OSN jako neznámý a vynucovaný nadřazený jazyk. Předseda Parlamentu hovořil skvělou portugalským jazykem, kterou už zase zapoměla nejmladší generace. Hlavní domácí jazyk *tetum* používaný prezidentem republiky a dalšími místními předáky byl zase nesrozumitelný pro hosty, Indonésany a některé části ostrovní populace. Ostatně na 50 000 občanů asi z 800 000 příslušníků nového národa stále zůstává na západní, indonéské části Timoru po děsivém vraždění v roce 1999 v obavách z politické perzekuce nebo z postihu za minulé zločiny. Dáleko závažnější je naprostý nedostatek materiálních i organizačních základů státu v takové podobě, v jaké si stát lze představit. Obavy o budoucnost i domácí chudoba už plodí nové konflikty, jak ukázaly dramatické listopadové protesty studentů v Dili, které se pokoušel tišit přímo v ulicích mezi létajícími kameny sám prezident republiky.

Bezprostřední význam pro přežití Východního Timoru nebude tedy mít ani tak ropa skrývající se v příliš velkých hlubinách mezi ostrovem a severozápadním pobřežím Austrálie, jako okamžitá pomoc asijských, lusofonních a dalších partnerů. Při ceremonii vyhlášení nezávislosti sice OSN slíbila, že bude nadále přispívat a pomáhat, ale přesto vznikají obavy, zda si Východní Timor po vyřešení své existenční otázky politické samostatnosti ještě vynutí pozornost světové organizace, která musí řešit příliš mnoho jiných problémů. Na svém summitu slíbilo podporu také lusofonní společenství CPLP, ale sama geografická vzdálenost nově přijatého člena činí z asistence určitý problém. Vlivná východotimorská komunita v Portugalsku a silná vazba bývalé koloniální autority k malé zemi se určitě projeví ve snaze Lisabonu pomoci alespoň při ustavení vzdělávacího systému, už dnes studuje v Portugalsku 233 Východotimořanů na vysokých školách nebo v přípravě vysokoškolského studia, s dalšími 44 stipendisty se počítá v nejbližší době. Po návštěvě východotimorského premiéra Mari Alkatiriho v Maputu byla dne 9. 10. 2002 s Mosambikem podepsána dohoda o vytvoření kooperačního programu jako určitý precedens pro další podobné kontakty s jednotlivými členy CPLP. Z indonéské strany nehrozí bývalé okupované provincii *Timor Timur* už žádné nebezpečí. Nepřímo to dokázal i rozsudek soudu v Jakartě nad Eurikem Guterresem z listopadu 2002. Vůdce proindonéské milice dostal deset let vězení za zločiny proti lidskosti spáchané v roce 1999 před východotimorským referendem o nezávislosti. Od druhé světové války se Východní Timor dostal do gravitačního pole silícího australského zájmu a bude to zřejmě také Austrálie, která využije své blízkosti a vlivu k upevnění všestranných vztahů s malým sousedem. Stejně jako Kapverdy by se Východní Timor mohl teoreticky stát třeba pro Čínu, pro některé evropské státy nebo pro jiné organizace, státy a instituce dobrou výkladní skříní nepřilíš nákladné, ale při malém počtu obyvatel zjevně účinné rozvojové pomoci.

Všechny východotimorské vazby se teprve budují, ale už dnes stojí před obyvateli nejnovějšího nezávislého státu světa problém, který je *conditio sine qua non* veškerého dalšího vnitropolitického i zahraničněpolitického vývoje. Jde o uklidnění poněkud výbušné národní povahy, o přechod z dlouhodobého válečnictví na nutnou, ale nezajímavou každodenní práci, o demokratický dialog. Je zřejmé, že jakékoli vnitřní sváry odradí investory a donátory. To si uvědomuje také východotimorská vláda. Její velkorysou amnestii vyhlášenou pro upokojení politických odpůrců však ostře kritizovala organizace Human Rights Watch jako nesyستمové odpuštění masovým vrahům, kteří by měli být souzeni za zločiny z roku 1999.

Kromě mezinárodního uznání nemá dnes Východní Timor nic, nemá ani co nabídnout, potřebuje naopak všechno. Znovu se tak stal výzvou mezinárodnímu společenství, jehož hesla o solidaritě, o spolupráci a o rozvojové pomoci budou moci být v příštím desetiletí na timorské kauze ilustrována buď jako pravdivá, nebo jako falešná.

BRAZÍLIE

Dlouholetá vláda pravicových technokratů skončila krachem. Inflaci a měnové potíže nezastavil ani krátkodobě úspěšný *Plán Real*, sociální problémy vytvářejí z této jihoame-

rické stosedmdesátimilionové regionální mocnosti nevypočitatelný přetopený kotel, ničení životního prostředí nepostupuje nikde na světě tak rychle jako na brazilském západě, zahraniční drancování má v obrovské zemi zelenou. S neslýchaným pádem argentinské ekonomiky tiše padly i naděje na rozmach regionální integrace čtyř sousedů zvané MERCOSUR, protože agrární Paraguay a malá Uruguay už nemohou ctižádostivý projekt zachránit. Pro to všechno zažila také Brazílie v roce 2002 historický zvrat. V dramatických prezidentských volbách byl 27. října ve druhém kole zvolen prezidentem federace kdysi radikální levicový odborový předák Luís Inácio „Lula“ da Silva.

Tradiční soustředění na vnitřní vývoj jihoamerického kolosu, málokdy silně angažovaného ve světových kooperačních programech, a současné společenské napětí z Brazílie činí vlažného partnera v rámci CPLP. Nesplnil se tak předpoklad, že by právě Brazílie, nezátížená koloniální minulostí, mohla hrát iniciativní roli motoru CPLP. Naopak, oficiální nezájem brazilských orgánů, sdělovacích prostředků a institucí o tradičně blízkou lusofonní Afriku se zatím spíše prohlubuje.

Brazilské kapacity jsou však obrovské a bude to zřejmě iniciativa soukromých firem, nadnárodních společností s významnou brazilskou účastí nebo jednotlivců, která se v zemích CPLP projeví pozitivně. Brazilský diplomat Sérgio Vieira de Mello úspěšně řídil správu OSN na Východním Timoru. Velké brazilské korporace jako Odebrecht působí v Angole. Brazilská a v Brazílii vydávaná portugalská, angolská, mosambická a jiná literatura plní knihovny v zemích CPLP, televizním divákům tam ohlupují mozky, ale také připomínají portugalskou, brazilskou, brazilské televizní seriály. Brazilští turisté jsou jedni z prvních, kteří přicházejí obdivovat zajímavosti klidných Kapverd a mosambickou přírodu. Brazilské univerzity velmi často směřují své výzkumné programy do zemí CPLP.

Prozatím se Brazílie neangažuje mezi historicky a jazykově příbuznými kolegy podle svých možností. Je zřejmé, že teprve politické, hospodářské a sociální uklidnění – přijde-li – přinese větší prospěch lusofonním partnerům, jejichž situace je ve většině případů mnohem složitější než brazilská.

PORTUGALSKO

Ačkoli se Lisabon snažil předat hlavní slovo při formování a rozvoji CPLP Brazílii, zůstalo právě Portugalsko jeho hlavním iniciátorem, podporovatelem a oporou. Zjevný problém spočívá v tom, že posilování této role Portugalska ožívuje občasně africké výhrady vůči „neokolonialismu“ bývalé nadřazené autority. Také proto se pravicová vláda portugalských sociálních demokratů (jejichž ideový profil se výrazně liší od ostatních evropských sociálních demokracií), kterou vede José Manuel Durão Barroso, snažila do jisté míry potlačit živý zájem o CPLP. Sám premiér je ovšem zkušený prostředník v angolském rekondičním procesu, africké partnery zná velmi dobře a především nemůže a ani nechce tlumit každodenní kooperativní iniciativy občanské společnosti.

Nelze zde ani zlomkem naznačit, jak hustá je síť vazeb portugalských nestátních, lokálních, církevních, univerzitních i privátních spolků, organizací a institucí na bývalou koloniální říši, s níž pojí Portugalsko příliš dlouhá minulost a zdaleka nejen konfliktní sžívání. Početné komunity ze všech ostatních zemí CPLP žijí po celém Portugalsku a tyto vazby denně posilují. Neochabují proto ani snahy na vládní či parlamentní úrovni vybudovat z CPLP životnou organizaci, která by svým rozvojem ukázala možnosti postkoloniální spolupráce na zcela rovnoprávné základně. Samotné portugalské síly na rozmach seskupení přirozeně nestačí, navíc i Portugalsko čelí vnitřním otřesům, ekonomické recesi a projevům krize mezinárodních vztahů. Objektívni pozorovatelé však oceňují, že Lisabon a portugalský národ jako přirozený spojenec svých partnerů z dalších tří kontinentů prokazují upřímnost a velkorysost ve prospěch budoucího mírového rozvoje jednotlivých zemí Společenství i CPLP jako celku.

Společenství zemí s portugalským jazykem má před sebou dlouhý vývoj a nelze dnes předpokládat, zda se zamýšlené dílo podaří. Jistě bude procházet dobami vzestupu i ob-

dobími útlumu. Kdo však podrobněji sleduje nejen deklarace státníků, ale i všední praxi, musí potvrdit, že seskupení lusofonních států zaznamenalo jisté úspěchy. Historický rok 2002 je dokladem správnosti koncepce, která znovu přiblížila země čtyř kontinentů, jejichž kulturní a civilizační rozmanitost je sama o sobě významným vkladem do pokladnice sblíživějšího se lidstva. Společenství tak nenápadně nabízí i vzdáleným zemím pozoruhodnou strategii: nebránit se globalizaci, ale postavit proti jejím unifikačním vlivům rozmanitost, akcent na identitu, tradice, kulturu a humánní rozměr lidského soužití.

¹ Níže uvedenou konferenci hlav států a vlád členských států CPLP v hlavním městě Brazílie sledovali pouze novináři z portugalských časopisů *África Hoje* a *Portugal Brasil – Investimentos e Negócios*. Nečekaný byl nezájem brazilských sdělovacích prostředků.

² O zrodu tohoto společenství jsem informoval ve své stati s názvem *Lusofonní commonwealth startuje aneb vznik Společenství lusofonních zemí v roce 1996. Mezinárodní vztahy, rok 1996, číslo 4, s. 112–114.*

³ Rozsáhlejší informace o summitu přineslo v poměrně optimistickém duchu srpnové číslo časopisu *África Hoje*, č. 168, Lisabon, 2002.

⁴ Obavy Bruselu jsou zcela legitimní. Občanství Lusofonie by mohlo z Portugalska, člena EU, učinit dokořán otevřenou bránu do Evropy pro masy africké nebo brazilské chudiny. Tyto obavy logicky vyvažuje skutečnost, že EU je nejaktivnější mezinárodní organizací, pomáhající řešit naléhavé problémy vyskytující se v CPLP.

⁵ Kořeny angolských potíží a přehled válečných událostí před vyhlášením nezávislosti Angoly dne 11. 11. 1975 i po něm, stejně jako obdobnou tematiku platnou pro Mosambik a pro Guineu-Bissau najde čtenář v knize – Klíma, Jan: *Poslední koloniální válka*. Libri: Praha, 2001.

⁶ Vrcholné personální obsazení summitu SADC připomnělo, že generace „otců nezávislosti“ už byla v Africe definitivně vystřídána novou generací státníků, kteří však obvykle nedisponují takovou autoritou jako charismatictí bojovníci nebo zakladatelé: Botswana – Festus Mogae; JAR – Thabo Mbeki; Demokratická republika Kongo – Joseph Kabila; Malawi – Bakili Muluzi; Namibie – Sam Nujoma; Svazijsko – Mswati III.; Tanzanie – Benjamin Mkapa; Zambie – Levi Mwanawasa; Zimbabwe – Robert Mugabe. Ke služebně nejstarším šéfům států patřili angolský José Eduardo dos Santos (v úřadě od roku 1979) a mosambický Joaquim Chissano (od roku 1986).

⁷ Charakter budoucího angolského rozvoje může být opět globálními ekonomickými tlaky zdeformován ku prospěchu investorů a k neprospěchu Angolanů, jak je v Africe zvykem. Oxfordský ekonom a znalec Angoly Anthony Hodges před tím varuje příznačným titulem své nové knihy (která nám zatím není dostupná) *Angola: Od afrického stalinismu k divokému kapitalismu*.

⁸ Jednou z nutných cest pro nové porozumění součastem bývalého koloniálního impéria je objektivní zpracování společné historie. V tomto směru leží tíha odpovědnosti na portugalských a brazilských historících, ale jejich výsledky jsou imponující. Posledním důkazem je ediční řada *Nové dějiny portugalské expanze*, kterou řídí Joel Serrão a A. H. de Oliveira Marques. Dosud vyšlo šest svazků (*Výboj v 15. století, Portugalsko-brazilská říše 1, 2 a 3, Africká říše 2 a 3*), k vydání se připravuje dalších šest svazků (*Počátky, Atlantická kolonizace, Orientální říše 1 a 2, Africká říše 1, Konec impéria*). Zde se daří překonat příkré odlišnosti „kolonialistických“ a „národněosvobozeneckých“ hledisek, takže z nové syntézy nemizí ani evropský, ani domorodý živel, jak se pravidelně stávalo dříve.

⁹ Zdroj: Národní statistický ústav, Maputo, internetová adresa ine.gov.mz

¹⁰ Guinea-Bissau je příliš malá země na to, aby nutila k přehodnocení nadšených antikolonialistických stanovisek historiků, kteří s podporou odporu a války proti Portugalcům automaticky spojovali projekci štěstí afrického lidu v nezávislém státě. Přesto by alespoň postava a dílo Amílcaru Cabrala měly vybědnout k zamyšlení, nakolik byl guinejský odpor instrumentován zahraničními tlaky v době bipolárního zápasu o zneužití dekolonizace, nakolik byl uvědoměným a ideologicky dobře zdůvodněným činem a nakolik byl pouhým válečným dobrodružstvím pokračujícím v tradici lokálních kmenových válek. Literatura k případnému zvážení je rozsáhlá. Kromě spisů Cabralových a spisů týkajících se Cabrala je dnes už málo přijatelné nadšení doprovázející odboj. Viz Davidson, B.: *No Fist Is Big Enough to Hide the Sky*. London, 1981. Stejně nepřijatelné je stanovisko znalce africké historie Reného Pélissiera, že každý lokální nepokoj vytváří organickou součást uvědomělých odbojových tradic. Viz Pélissier, R.: *História da Guiné. Portugueses e Africanos na Senegâmbia, I–II*. Lisabon, 1989. Stejně tak zproblematizovala nezávislá etapa guinejské historie seriózní studie, snažící se nalézt přímou descendenci od odboje k prosperitě. Viz Dowbor, L.: *Guiné-Bissau: A Busca da Independência Económica*. São Paulo, 1983.

¹¹ Podmínky guinejských umělců ve vlasti jsou špatné. Justino Gomes Delgado jen díky svému stálému pobytu v Portugalsku vydal řadu úspěšných alb (*Casamenti d'Haos, Lóla, Gabiana, Teteté, Geraçon Nobo, Toroco, Farol, Melhor de...*) otextovaných v guinejské kreolštině. Skupina Tabanka Djaz si v roce 2002 zahrála na několika koncertech ve vlasti po pěti letech nečinnosti vynucené ozbrojeným chaosem.

¹² Výjimečnost kapverdského mírového vývoje ocenil už znalec Afriky a africké historie Davidson. Viz Davidson, B.: *The Fortunate Isles*. London, 1989.

¹³ Prvním českým cestopisem, který shrnuje dlouhou řadu čerstvých a podstatných informací, je Klíma a Vít-kova kniha. Viz Klíma, J. – Vítěk, J.: *Kapverdy znovu objevené*. Paradise Studio: Hradec Králové, 2002.

- ¹⁴ Koloniální režim školství zanedbával, ale ani nezávislé státy si zcela nedokázaly poradit s rozmachem nevyrobního, tedy nevýnosného, ale nákladného sektoru. Podle údajů UNDP spotřebovaly ostrovy Svatého Tomáše a Princova ostrova v letech 1990–1995 celých 12,5–14,5 % zahraniční pomoci na rozvoj školství, avšak v roce 1998 navštěvovalo všechny typy škol stále jen 49 % potenciálních žáků a studentů, přičemž gramotnostní kurzy zasáhly 57 % dospělé negramotné populace. Kromě kvality není tedy uspokojivá ani kvantita. Navíc situaci drammatizuje systém každoročních závěrečných zkoušek, jenž se spolu s malým zájmem o povinnou školní docházku projevuje ve skutečnosti, že 30 % žáků základní školy propadá a 9 % školu úplně opouští. Vedení státu správně poukazuje na vážné dopady nedostačujícího školského systému v oblasti vzrůstající sociální nedisciplinovanosti mládeže, která je schopna rozvrátit nejen bohaté státy Západu, ale i rozvojové země.
- ¹⁵ Připomínám některé své články a analýzy věnované v různých dobách vývoji východotimorské otázky, která přerostla do principiálního problému dekolonizace, mezinárodního práva a poměru mezi mocnostmi a OSN. Viz Klíma, Jan: Východní Timor – dějiny zapomenuté rezistence. *Historický obzor*, ročník 5, číslo 9 (září 1994), s. 205–209. Viz též Klíma, Jan: Východní Timor – špatné svědomí mezinárodního společenství. *Mezinárodní vztahy*, rok 1997, číslo 1, s. 47–58. Viz rovněž Klíma, Jan: Východní Timor: krvavá cesta k nezávislosti. *Dějiny a současnost*, rok 1999, číslo 6, s. 46–51 atd.
- ¹⁶ Nepatrným rozměrům a nepatrným kapacitám Východního Timoru se lze i cynicky vysmát, jak předvedla J. Tichá ve svém článku. Viz Tichá, Jindra: Timor Lorosae, nejnovější stát na mapě. *Právo*, 14. 6. 2002.
- ¹⁷ Sám současný prezident Xanana Gusmão víceméně ocenil dlouhodobý portugalský jazykový, kulturní a náboženský vliv na dnešní výlučnost východotimorské identity v pozoruhodné knize *Timor Leste – Um Povo Uma Pátria*. Lisabon, 1994.